

Kouluilta-podcast, jakso 7. Diagnoosit ja lisääntynyt tuen tarve, osa 1

Äänitteen kesto: 00:45:49

Merkkien selitykset:

[?] = sanan kirjoitusasusta ei voi olla täysin varma, mutta merkitys on ainakin sinne päin. Sanan äänityskohta merkitään tekstiin ylös esim. [sana? 00:15:44]

[??] = sanasta ei voinut saada selvää, joten se on täysin epävarma tai sitä ei voitu kirjata ylös lainkaan. Sanan äänityskohta merkitään tekstiin ylös esim. [?? 00:15:44]

[**tekstiä**] = äänet tai litteroimatta jätetyt kohdat merkitään tekstiin hakasulkeisiin, esim. [naurahtaa] tai [haastattelu keskeytyy hetkeksi, kun haastateltava vastaa puhelimeen]

[äänite alkaa]

Haastattelija 1 [00:00:34]: Tervetuloa kuuntelemaan Kouluilta-podcastia. Kouluilta perustuu kouluilta kerättyihin kysymyksiin, joita me käsittelemme täällä tutkijavieraidemme kanssa. Minä olen tämän podcastin juontaja, Mika Niemelä. Tulen Oulun yliopistosta. Olen siellä väestöterveyden tutkimusyksikössä työelämäprofessorina. Kouluillan toteuttaa [Schoolwell? 00:00:56]-tutkimushanke, joka on osa strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa [Jango? 00:01:02]-ohjelmaa. Tässä kouluillan jaksossa meillä on aiheena lasten ja nuorten mielenterveyshäiriöihin liittyen diagnoosit ja lisääntynyt tuen tarve. Tämä Kouluillan jakso koostuu kahdesta eri osasta. Ensimmäisessä osassa käsittelemme päivän teemaa rekisteritutkimuksen ja terveydenhuollon näkökulmasta ja toisessa osassa koulun ja koulututkimuksen näkökulmasta. Ensimmäisessä osassa kanssani studiossa ovat keskustelemassa kehitysjohtaja, tutkimusprofessori Tiina Ristikari Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiöstä.

Puhuja 1 [00:01:33]: Moikka, moi.

Haastattelija 1 [00:01:35]: Hienoa ja kiva Tiina, kun pääsit mukaan. Toisena vierana meillä on Tommi Tolmunen, nuorisopsykiatrian professori, ylilääkäri, Itä-Suomen yliopistosta.

Puhuja 2 [00:01:46]: Hei kaikki.

Haastattelija 1 [00:01:49]: Kiva, kun Tommi pääsit mukaan. Sä tulet meidän mukaan tähän keskusteluun hyvin varustellusta omasta kotistudiosta. Hienoa, että pääsit matkaan. Kouluiltojen pysyvänä asiantuntijajäsenenä on Helsingin yliopiston professori ja Schoolwell-tutkimushankkeen johtaja, Kirsi Pyhältö.

Puhuja 3 [00:02:10]: Terve, terve.

Haastattelija 1 [00:02:11]: Me ollaan Kirsi jo neljännessä jaksossa. Me aletaan olemaan konkareita tässä lajissa. Oppimisen tutkijana käsi sydämellä, niin onko tapahtunut oppimista tämän prosessin aikana.

Puhuja 3 [00:02:24]: Mä sanoisin, että on. Ja paitsi, niin tähän on ollut valtavan fantastinen mahdollisuus itse oppia näistä erilaisista aiheista, mitä me ollaan täällä käsitelty. Mutta yhä vahvempi ajatus nousee tästä, että ne ilmiöt jotka on meillä läsnä yhteiskunnassa, näyttävät erilaisin tavoin siellä koulun arjessa. Ja ne myöskin kiinnittyvät toisiinsa. Ja silloin se kysymys tulee tavallaan siitä, että siellä koulun arjen vuorovaikutuksessa, arjen pedagogiikassa, niin mikä on koulun rooli - mitä voidaan tehdä? Ja erityisesti ehkä se, että mitä me myöskin voidaan yhteiskunnallisesti tehdä, eri toimijat, tukeaksemme koulua.

Haastattelija 1 [00:03:11]: Joo. Allright. Samalla fiiliksellä, siis. Sitten meillä on kolmantena pysyvänä jäsenenä projektikoordinaattori Heidi Virkkala. Ja tuttuun tapaan Heidi on koostanut meille tämän päivän kysymykset Kouluilta. Ole hyvä, Heidi.

Puhuja 3 [00:03:28]: Hei vaan ja kiitos. Tänään meillä on tosiaan aika yksinkertaisesti laitettu yhteen tiukkaan pakettiin tämä kouluilta tulleet kysymykset. Lisääntynyt tuen tarve. Kouluissa on lapsilla lisääntyneet diagnoosit ja niiden myötä on syntynyt tuen tarve. Huoltajat ja nuoret tai lapset menevät myös näiden diagnoosien taakse ja vaativat kouluilta erilaisia erikoisratkaisuja lapsilleen. Näistä seuraa kärjistyneitä tilanteita. Diagnosoidaanko nykyisin yli, vai onko vain tietämyksemme lisääntynyt?

Haastattelija 1 [00:04:10]: Okei. Siinä on meidän kysymykset. Minkälaisia ajatuksia näin päällimmäisenä? Ensimmäinen kierros ja päällimmäiset fiilikset ja ajatukset, että mitä nämä herättää. Aloitetaanko Tommista?

Puhuja 2 [00:04:23]: Joo, kiitos. Siis kyllä diagnoosien määrää on lisääntynyt sen myötä, että nykyään lähetetään herkemmin ja enemmän lapsia ja nuoria sairaanhoidon piiriin. Mutta sehän ei tarkoita sitä, että niitä sairauksia sinänsä olisi enemmän väestössä. Sitten on vähän epäselvyyttä jota usein kysytään nykyään, mutta että pääosin tutkimus näyttää, että sairauksen määrä sinänsä ei olisi lisääntynyt. Jonkin verran on ainakin tyttöjen ahdistuneisuus ja masennus ja syömishäiriöt lisääntyneet, mutta eivät ihan valtavasti. Samaan aikaan vaikkapa alkoholin ja tupakoinnin käytön määrä on vähentynyt. Kannabis ehkä vähän lisääntynyt. Mutta sitten taas toisaalta koulu, työelämä ja yhteiskunta on muutenkin muuttunut vaativammaksi, että pitäisi olla paremmassa kunnossa saadakseen huippusuorituksia. Eriarvoisuus on lisääntynyt ja niillä jotka saavat huonompia suorituksia, on vähän hankalampi olo siinä suhteessa. Sitten vielä sellainen mielenkiintoinen asia, että kun puhutaan usein että pitäisi kaiken hoidon pitäisi olla näyttöön perustuvaa, niin minusta näyttää siltä, että nykyään annetaan paljon sellaista näyttöön perustuvaa hoitoa, mistä on ihan kohtuu hyvää näyttöä että se ei auta, koska on niin kovat jonot ja kova ruuhka, että ei pystytä välttämättä antamaan sellaista hoitoa, mikä riittävästi tehoaisi. Eli tässä on tällainen monen asian summaatio ja ne vähän niinkun räsähtää tässä nyt yhteen.

Haastattelija 1 [00:06:00]: Eli päästiin tässä itse asiaan heti. Eli Tommi, olet sitä mieltä tässä että tutkimus puhuu sen puolesta, että sairauksien määrä sinänsä ei ole lisääntynyt, mutta diagnoosien määrä on lisääntynyt paljon.

Puhuja 2 [00:06:15]: Todennäköisesti on näin. Kukaan ei ihan varmuudella tiedä ja jonkin verran [ADHD? 00:06:22] on lisääntynyt. Mutta sitäkin voi kysyä, että jos ajattelee maailmaa, että meillä on sotia, meillä on uhkaava ilmastokatastrofi, turvattomuus lisääntyy... Sitten yhteiskunnan eriarvoisuus lisää sitä, että voi tulla kaikenlaista hankalaa ja sekin lisää turvattomuutta. Että tavallaan se on ihan tervettäkin, että ihmiset ovat vähän ahdistuneempia ja masentuneempia. Mutta ei se ainakaan niin paljon ole lisääntynyt kuitenkaan ikään kuin tälleen sairaustasolla, tämmönen ilmiöinti, että se sinänsä selittäisi sitä diagnoosien määrän räjähdysmäistä kasvua ja valtavaa lähetemäärän lisääntymistä erikoissairaanhoidon.

Haastattelija 1 [00:07:03]: Kirsi? Mitä sanot?

Puhuja 3 [00:07:05]: Joo. Mä jäin miettimään sitä, että kun koulu on sadan prosentin koulu... Se on koulu, jossa on hyvinvoivia nuoria lapsia. Siellä on lapsia, joilla on erityisiä haasteita ja vaikeita elämäntilanteita. Miten te näette sen, että tämmöset koulun arjen pedagogiikassa, arjen siellä tekemisessä, niin mitkä ovat sellaisia ennaltaehkäiseviä tekoja? Asioita, joihin kannattaisi teidän näkemyksenne mukaan panostaa.

Haastattelija 1 [00:07:47]: Koulun arjen mahdollisuus ennaltaehkäistä mielenterveysongelmia, oireita. Okei. Kumpi lähtee?

Puhuja 1 [00:07:55]: Jos aloitan tästä omasta tutkimusnäkökulmasta. Olen tutkinut siis paljon lapsuuden olosuhteita. Minkälaisien asioiden kanssa suomalaiset lapset arkeansa viettävät? Minkälaiset asiat haastavat tai tukevat siellä arjessa? Mun näkökulma on ehkä se, että meidän pitäisi ymmärtää kuinka tavallisia erilaiset perheisiin liittyvät kuormitukset ovat. Lapsiperheköyhyys ihan keskeisimpänä tällaisena perheitä kuormittavana ilmiönä, joka vaikuttaa lapseen. Lapsen arkeen. Niihin valintoihin, joita hän pystyy tekemään. Vanhempien mielenterveysongelmat, vanhempien avioerot, perheväkivalta. Niin edelleen. Mä ajattelen, että se yksittäinen teko jota kouluissa voitaisiin tehdä, niin on tavallaan se herkkyyks ja halu tunnistaa näitä perhetilanteita. Olla tietoisia niistä. Meillä aika paljon on näyttöä siitä, että jos opettaja ei tiedä mitä siellä... Ei tarvitse tietää kaikkia yksityiskohtia, mutta jos sulla ei ole käsitystä sen lapsen siitä koko elämäntilanteesta, niin sä voit tehdä ihan väärin tulkintoja. Sä voit ajatella, että se lapsi joka vetäytyy, niin että hän on laiska, tai jollakin tavalla tyhmä, tai ei motivoitunut. Mutta siellä taustalla voi olla ihan toisia asioita. Siellä voi olla huoli äidistä, joka on sairastunut. Lapsi voi miettiä sitä, että äiti lähti aamulla leikkaukseen. Äiti on ollut kaksi viikkoa osastolla - mitenhän se äiti siellä pärjää? Ja jos se opettaja tietäisi sen, niin hän tuskin tulkitsisi sitä lapsen käytöstä huonona, vääränä, epäsovivana, vaan hän ymmärtäisi sen. Ja ei sitä kautta lisäisi sen lapsen stressiä, hänen kuulumattomuuden tunnettaan. Ei antaisi sellaisia signaaleja, että nyt sinä toimit väärin osana tätä yhteisöä. Mä ajattelen, että tämä on ihan ensimmäinen asia, koska suomalaiset lapset elävät perheissä, joissa 20 prosenttia näistä lapsista, heidän äidillänsä tai isällänsä on erikoissairaanhoidon asettama psykiatrinen diagnoosi. Eli heillä on ihan kohtuu vakavia mielenterveyden haasteita. 30 prosenttia lapsista jossain kohtaa elämässään kokee perheen taloudellisen romahtamisen, tai vaikeuden. 10 prosenttia elää sen kanssa jatkuvasti. Eli nämä ovat hyvin tavallisia asioita. Jos opettajat ja ne koulun ammattilaiset, aikuiset, eivät ymmärrä tätä, niin he voivat omalla toiminnallaan lisätä sen lapsen kuormaa ja taakkaa.

Haastattelija 1 [00:10:39]: Puhutko sen puolesta... Onko sun pointti tavallaan se, että meidän pitäisi olla informoituja siitä, että onko tällä lapsella jotain kuormitusta? Ei välttämättä tietää mikä se kuormitus on, mutta että sen lapsen elämässä, koulurepussa, voi painaa elämäntilanne. Ja sitten tavallaan se pitäisi pystyä ottamaan arjessa jotenkin huomioon.

Puhuja 1 [00:11:00]: Kyllä ja ne on usein aika pieniä tekoja. Jos me pysähdytään sellaisen yhteisen ymmärryksen luomisen äärelle, että käydään keskustelua perheen kanssa, tai lapsethan kertovat myös jos heitä kuunnellaan, näistä asioista, niin me pystyttäisiin pienillä teoilla varmistamaan, että ne läksyt tulevat katsottua, tehtyä. Eikä tulkita sitä, että jos ne

läksyt ovat jääneet tekemättä, että se on sen lapsen laiskuutta tai huonoja vanhempia, jotka eivät tsekkaa, vaan ymmärrettäisiinkin että itse asiassa tällainen juttu ja voitaisiin miettiä, että miten me yhdessä varmistetaan, että tämän lapsen oppiminen kuitenkin sujuu. Ja on ne sitten erilaisia perhetilanteita... Ajattelen, että tiettyä semmoista sensitiivisyyttä siitä... Voi olla hyvin eri asia, jos perheessä on vaikka vakavaa väkivaltaa, kuin että siellä on somaattista sairautta. Mutta ylipäätään ymmärrys siitä, että lapset tulevat kouluun kokonaisina yksilöinä, osana perhettä, osana sitä paikallisyhteisöä. Eivät he tule sinne kaikki samanlaisista lähtökohdista tietenkään.

Haastattelija 1 [00:12:10]: Joo, kyllä. Vielä ihan lyhyt kysymys tähän. Kiinnostaa tämä aihe. Eli se ajatus siitä, että jos perheessä on jotain, niin koulun tehtävä ei ole lähteä pohtimaan, että miten he voivat sille perheelle olla tueksi, vaan huolehtia siitä omasta koulupäivän arjesta tämän lapsen kanssa, että se arki sujuisi ja kodin ja koulun välinen yhteistyö sen lapsen arjen suhteen.

Puhuja 1 [00:12:34]: Ajattelen täsmälleen näin. Parhaassa tapauksessa, koska kyllähän opettajille voi myös herätä huoli siitä perheestä, perheen tuen tarpeesta, niin meidän palveluiden pitäisi olla asemoituna niin, että se opettaja tietäisi mihin hän voi olla yhteydessä, miten hän voi omasta roolista käsin... Ei lähteä ratkomaan niitä perheen ongelmia, vaan sitten kutsua mukaan niitä muita ammattilaisia, jotka voivat sitten kartoittaa perheen tuen tarvetta. Mutta se opettajan rooli on juuri siinä koulupäivässä, sen lapsen kanssa, siinä hyvässä vuorovaikutuksessa joka on informoitu siitä perhetilanteesta.

Haastattelija 1 [00:13:17]: Okei. Tommi, kysymys sinulle. Onko jotain listaa oireista, mihin opettajan on hyvä kiinnittää huomiota lapsen mielenterveyden suhteen?

Puhuja 2 [00:13:27]: Luulen, että sellaisen listan voisi tehdä, mutta siitä tulisi niin pitkä, että se ehkä ei olisi käytännöllinen. Yritän puristaa kahteen kohtaan tämän asian. Tällaisia psyykkisiä tai neuropsykiatrisia ilmiöitähän on periaatteessa kahdenlaisia - sellaisia pitkäaikaisia ja jatkuvia ja tällaisia aikasidonnaisia. Ne pitkäaikaiset, jatkuvat ovat varmaankin opettajilla tiedossa yleensä. Ne ovat voineet tulla varmaankin montaa kautta ja ne sitten huomaa. Mutta sitten tällaiset ikään kuin aikasidonnaiset, niin minä luulen, että olennainen voisi olla se, että jotakin muuttuu. Se muutos voi olla käytöksessä. Se voi olla koulumenestyksessä. Siinä, että vetäytykö tai onko enemmän esillä. Periaatteessa ulkonäössäkkin voi tapahtua muutoksia. Tietysti selkeitä, jos tulee vaikka jotain viiltohaavoja käsiin tai muualle, niin silloin on syytä olla huolissaan. Ehkä ylipäätänsä se muutos jotenkin huonompaan suuntaan ja joissain erittäin harvoissa tapauksissa muutos selvästi riehakkaampaan tai vauhdikkaampaan suuntaan voi olla semmoinen, että on hyvä miettiä vähän ja pohtia, että kysyisikö oppilaalta. Tietysti sitten voi myöskin tarvittaessa pohtia varmaankin terkkarin tai vanhempien kanssa, että onko jotakin elämässä muuttunut. Nämä

aikasadonaiset, niin nekin voivat olla semmoisia vaikka mielialaan liittyviä muutoksia, tai ahdistuneisuuteen, muutoksiin kaveripiireissä, joihinkin traumaattisiin kokemuksiin. Joskus saattaa myöskin olla, että ne muutokset koulussa heijastelevat vaikka muutoksia kodin tilanteessa. Vaikka vanhempien ero tai joku tämmöinen perhekriisi, niin nekin saattavat näyttäytyä koulussa. En saanut sellaista kauhean fiksumaa listaa, mutta jos sellainen yhden kohdan lista olisi, niin muutoksiin kannattaa varmaankin kiinnittää huomiota. Myös silloin kun se näkyy semmoisena, että oppilas muuttuu näkymättömäksi. Se helposti jää huomaamatta.

Haastattelija 1 [00:15:33]: Mikä on sellaista tavanomaista tai tavanomaisesta poikkeavaa, mihin olisi hyvä kiinnittää huomiota?

Puhuja 2 [00:15:42]: Herra tai rouva yksin tietää, kumpi hän lieneekään. Tavallaan, jos ajattelee varsinkin yläkoulua, että tulee murrosikään, niin siinä voi tapahtua kauhean monenlaisia muutoksia. Ja paitsi muutoksia, niin myös semmoista saavaa liikettä edestakaisin. Mä luulen, että semmoista päälle päin näkyvää, selkeää tapaa tunnistaa tällainen normaali muutos jotenkin tämmöisestä patologisesta, tai semmoisesta johon pitäisi puuttua, niin se on hyvin vaikeaa. Loppujen lopuksi murros ikään kuin sinänsä sisältää paljon tämmöisiä ilmiöitä mitä psykiatrialla ajatellaan, että jos ne ovat pidempiaikaisia ja pysyvämpiä, niin voisivat olla jotenkin haitallisia. Niinkun vaikka mielialan vaihtelu, tai ajoittainen riehakkuus, tällainen erilainen rajojen kokeilu, tai kokeiluluontoinen rajojen rikkominen, vaikka ei semmoista ennen tehnyt. Ne saattavat kyllä liittyä ihan tämmöisiin normaaleihin juttuihin. Jälleen tuossa, vähän niin kuin äsken sanoin, niin ehkä vaikeaa on tässä yleispätevää neuvoa, että luulen että sen joutuu miettimään tapaus kerrallaan aina, että mikä kenenkin kohdalla on mitä.

Haastattelija 1 [00:16:55]: Mainitse jotain esimerkkejä tuollaisesta, että miten nämä oireet voivat vaihdella, tai käyttäytyminen vaihdella.

Puhuja 2 [00:17:04]: Sanotaanko, että melkein mistä tahansa mihin vaan. Sanotaanko, että jos saa karrikoida ihan vaan asian selventämiseksi, niin joku sellainen kiltti ja vetäytyvä kymppin tyttö, niin kun hän yhtäkkiä saa kokeesta steiskan, tai kerran huutaa, tai jotenkin silleen oppositiossa tunnilla, niin hänen kohdallaan sen takana saattaa olla joku hyvin dramaattinen juttu. Vaikka vakava masennus, tai joku hyvin vakava, traumaattinen kokemus. Ja sitten voi olla joku tämä luokan Vaahteramäen Eemeli, joka on pikkusen riehaantunut ja pistää puolet luokkaa palaamaan. Hänen kohdallaan kuitenkin sellainen tietynlainen normaaliuden huipentuma, että sellainen tavallaan siellä normaalivaihtelussa ikään kuin käyrän kärkipiste. Mutta silti hänen kohdallaan ei välttämättä tarvitse tai pysty tekemään mitään sellaista, mitä ei jo sen perustilanteen takia olisi tehty, tai olisi käynnissä. Kun taas sen vetäytyvän tytön kohdalla voi olla, että olisi tarpeen käynnistää joku vaikka

tiivis, psykiatrinen hoito sitten. Eli ihmiset ovat niin hirveän monenlaisia ja psykiatristen oireiden kirjo on niin valtava. Ja sitten myös se tavallisen elämän kirjo on hyvin laaja. Ja nuoret ovat kuitenkin kauhean herkkiä ja tavallaan semmoisia ailahteleviäkin olentoja, että on vaikea ehkä päätellä yleisellä tasolla kauhean pitkälle, että mistä on kyse.

Haastattelija 1 [00:18:44]: Tarkoitatko Tommi sitä, että pitäisi vähän katsoa kokonaisuutta tai sitä maisemaa, että mihin se muuttunut käyttäytyminen, tai mihin se oire missä se näyttäytyy, että mitä siellä on... Mikä on kokonaistilanne.

Puhuja 2 [00:18:59]: Juuri näin. Jos ajattelee vaikka psykiatrisen hoidon piiristä vertauskuva, niin psykiatrin on pakko laittaa diagnoosi, joku numero ja piste perään ja kirjain, vaikka se ei hirveästi kertoisikaan asiasta. Mutta sitten perheterapeutti menisi ja kysyisi, että mitä sinulle kuuluu ja mitä tämä juttu sinulle kertoo, tai mitä se kertoo sinun elämästäsi. Että semmoinen tavallaan, että yksittäinen oire ja pannaan rasti ruutuun, että tästä katkesi kamelin selkä, niin sillä on tavallaan vähemmän semmoista käytännön arvoa tuommoisessa luokkatilanteessa kuitenkin.

Haastattelija 1 [00:19:42]: Onko tässä eroa lasten ja nuorten välillä?

Puhuja 2 [00:19:45]: No, aivan varmasti sillä tavalla, että toki lapsellakin kehitys on nopeata, mutta se on ehkä kuitenkin vähän tasaisempaa, kun taas sitten nuorten tullessa murrosikään jotkut oireilevat hyvinkin rankasti ja joidenkin kohdalla se hyvinkin raju oireilu voi kuitenkin olla semmoista ikään kuin normaalikirjoon kuuluvaa ja ohimenevää, kun taas jonkun kohdalla se voi olla jotain semmoista, mikä vaatii ihan jotain selkeää toimenpidettä. Sitten semmoinen ihan tämmöinen epidemiologinen lähestymistapa, niin lapsillahan on yleisimpiä tämmöiset neuropsykiatriset ongelmat, tietysti oppimisvaikeudet siinä samassa kategoriassa. Kun taas nuorilla alkaa tulla masennusta ja ahdistuneisuutta ja ne on yleisimmät. Ja myös päihdeongelmat alkavat nuorilla... Eli tavallaan siellä tulee ihan erityyppisiäkin oireita ja erilaisia ilmiöitä.

Haastattelija 1 [00:20:42]: Joo. Itse asiassa tähän liittyy tämä kysymys, mikä tuossa alussa tuli kouluilta, että kun lapsella on jo diagnoosi ja vanhemmat haluavat tiettyjä toimintatapoja ja niin edelleen ja muuta, että siis lapsella on todettu jotain jo, joka vaatii erityistä toimenpiteitä, tai sellaisia toimenpiteitä, jossa sen arjen tueksi tarvitaan asioita, niin onko tähän jotain sellaista viisasten kiveä, jota me voitaisiin pyöritellä tässä eri suuntiin.

Puhuja 2 [00:21:17]: Ainakin voisin muutamia tyhmyyden kiviä tässä sanoa ääneen. Se on ehkä helpompaa.

Haastattelija 1 [00:21:22]: Ole hyvä. Mullakin on niitä vielä tähän.

Puhuja 2 [00:21:25]: Joo, aivan. Se ristiriita, että laitetaanko vaikka huonosti keskittyvät ja käytösongelmaiset lapset samaan luokkaan muiden kanssa, jolloin ne saattavat vähän niin kuin päästä normaalin tämmöisen elämän makuun. Vai pitäisikö ne laittaa erityisluokkaan, jossa ne saavat erityistukea ja erityisymmärrystä? Se on tietysti vähän kalliimpi ratkaisu sitten. Ja missä määrin on mahdollista ottaa vaikka avustajia luokkiin, jotka tukevat näitä ihmisiä? Ja sitten semmoinen, mikä näkyy vaikka ammattikouluissa ja muualla, että kun me vaikka erikoissairaanhoidossa nähdään, että jollain nuorilla on vakavia ongelmia, jotka näkyvät myös koulussa, niin koululle on tavallaan velvoite tuottaa tutkintoja ja he ovat vähän niin kuin silleen, että voisko pitää tässä pari välivuotta ja sinä aikana parantua. Ja sitten me taas mietitään, että ei, kun just se että käy koulussa, vaikka ei käy kuin joskus syömässä ja yrittää vähän ja muuta, niin se olisi kumminkin sitä tämmöistä arjen rutiinien ylläpitämistä, josta kuntoutuminen voisi lähteä. Tässä on tämmöisiä eturistiriitoja, että ikään kuin tässä yhteiskunnalliset rakenteet ovat luoneet. Näihin on yllättävän hankalaa löytää sellaista rahallisesti tavoitettavaa, kaikkia tyydyttävää ratkaisua.

Haastattelija 1 [00:22:46]: Joo, eli on erilaisia perustehtäviä ja ne ovat vähän törmäyskurssilla tuossa suhteessa. Tiina, ole hyvä.

Puhuja 1 [00:22:55]: Joo. Tuo on sellainen kysymys mitä me kuullaan, kun me tehdään Itlassa yhteistyötä eri kuntien ja hyvinvointialueiden kanssa. Tämä on ehkä niitä polttavimpia kysymyksiä, mitä meille esitetään. Se tapa jolla me ollaan lähdetty tätä ratkomaan on sellainen perusajatus, että kukaan ei saisi jäädä yksin näitä asioita pohtimaan tai ratkaisemaan, tai ylipäätään siinä auttamistyössä, vaan meidän täytyy lähteä luomaan sellaisia rakenteita, joissa se opettaja joka näkee sen vaikean tilanteen sen lapsen käytöksen kanssa joka päivä, joutuu koko ajan miettimään, että miten me pärjätään tässä ja seuraavan tunnin aikana. Niin, että hänen ympärillään täytyy olla sellainen oikeanlainen verkosto niitä eri ammattilaisia, joita juuri tämän lapsen kysymysten äärellä on merkityksellistä olla osaamisensa kautta mukana. Meillä on aika sellainen tämä järjestelmä nykyisin, että opettaja tunnistaa ongelman, hän yrittää sen kanssa pärjätä niin pitkään, kuin hän pärjää. Hän ehkä voi jopa uupua siinä, varsinkin jos hänellä on niitä lapsia joilla on näitä erityisiä tuen tarpeita paljon. Sitten hän ehkä saattaa siirtää lasta eteenpäin siinä koulun muiden tukitoimien piiriin, kurattoriin, psykologiin. Sielläkin käynnistyy tämmöinen yksilötyö. Yksin tavataan sitä lasta. Yksi ammattilainen ja niin edelleen. Meillä on tämmöinen prosessi, jossa aina kun yksi ammattilainen ei pärjää, niin me siirretään seuraavalle ja seuraavalle. Sen sijaan meidän pitäisi pystyä luomaan sellaisia käytäntöjä, jossa se opettaja saisi siihen arkeensa tuen sieltä lähiammattilaisilta. He saisivat riittävästi sellaisen tarkoituksenmukaisen verkoston siihen lapsen ympärille, sen opettajan ympärille, niin että

kaikki tietävät mitä kukainenkin tekee. Sitoudutaan yhdessä, tehdään yhdessä suunnitelma. Tarkastellaan, että toimiko tämä meidän plan. Tullaan yhteen riittävän usein ja katsotaan, että ollaanko me tehnyt niitä tekoja. Ovatko ne olleet vaikuttavia? Ovatko ne auttaneet tähän tilanteeseen? Tarvitaanko jotain muuta? Eli tämä yksin auttaminen, yksin työskentely, niin tämä on se meidän nykyjärjestelmän perustavanlaatuinen ongelma, että sitten opettajat väsyvät. Totta kai, kuka tahansa meistä väsyisi, varsinkin kun näitä tilanteita, haastavia tilanteita on paljon. Ja tällaisen toiminnallisen verkoston rakentaminen niin, että palvelut ovat helposti saatavilla, niin että opettajan ei tarvitse tietää kuin yksi puhelinnumero, jonne hän soittaa ja josta voidaan sitten kutsua lisää toimijoita mukaan, on se tässä meidän työssä sellainen perustavanlaatuinen rakenne, jota lähdetään eri puolilla... Tai ollaan rakennettu eri puolille Suomea. Siinä ajatus on, että opettaja pysyy myös tietoisena siitä, että mitä tukea tämä lapsi saa. Aika usein opettajalta kuulee sitä, että no, sitten se meni sinne jonnekin, tai en mä tiedä saiko se sitä apua. Tämä tekee opettajan työstä tosi vaikeaa, jos et tiedä itse asiassa onko se lapsi saanut sitä apua. Onko se päässyt siinä jonossa eteenpäin, tai mitä tapahtuu eri palveluissa ja milloin? Eli tällainen yksin auttamisen, yksin toimimisen toimintalogiikka meidän täytyy purkaa ja luoda siihen rakenteita niin, että kukaan ei jää siinä yksin.

Haastattelija 1 [00:26:36]: Okei. Kirsi?

Puhuja 3 [00:26:37]: Niin, mä mietin sitä, että mä haluaisin kuulla että mitä te ajattelette siitä, kun opettajallahan ei ole sitä yhtä lasta siellä luokassa. Opettajalla on 25, tai enemmän. Mä jäin miettimään sitä, että mitä te ajattelette siitä, että mitä opettajan olisi hyvä tietää tai tunnistaa. Ja mikä on sitten se keinovalikoima, joka hänellä on, huomioiden se että siellä on monta lasta ja nuorta ja heidän kaikkien oppimisestaan ja hyvinvoinnistaan, niin sitä pitäisi pystyä edistämään? Mun mielestä Tiina sanoit hyvin viisaasti siitä, että sen pitäisi olla yhteinen asia. Mutta sitten se keinovalikoima, joka on käytettävissä terveydenhuollon puolella tai sosiaalitoimen puolella ja se keinovalikoima, mikä on käytettävissä luokkahuoneessa, niin niidenhän täytyisi olla jollain tavalla toisiaan täydentäviä. Että se luokkahuone ei ole esimerkiksi erikoissairaanhoidon paikka. Että se on pedagoginen paikka. Mikä siellä on se, mitä opettajan olisi hyvä tunnistaa tai tietää?

Haastattelija 1 [00:28:04]: Ole hyvä, Tommi.

Puhuja 2 [00:28:07]: Ratkaisua minulla ei valitettavasti ole, mutta voisin yhden ristiriitajännitteen tuoda lisää tähän keskusteluun. Meillähan nuorisopsykiatrialla on sellaisia yhteispalavereja hyvinkin paljon ja sinne kutsutaan sitten eri toimijoita, mutta sitten tällainen tehokkuuden vaatimus... Meitä on jopa moitittu paikallisessa sanomalehdessä, että kun yhdessä palaverissa saattaa olla seitsemänkin ihmistä. Sehän tarkoittaa, että jos on lapsi, vanhemmat, lääkäri ja terapeutti, niin sitten siihen seitsemään saisi kutsua vaikka

opettajan ja jonkun sosiaalityöntekijän, niin siinä on jo seitsemän ja se on selvästi liikaa. Siitäkin todetaan, että se on resurssien tehotonta käyttöä ja pitäisi jotenkin supistaa. Meillä on aika ristiriitaisia tällöisiä päämääriä ja paineita ja tavoitteita tässä maailmassa.

Haastattelija 1 [00:28:55]: Liikaa väkeä vähän joka paikassa. Luokkahuoneessa pitäisi yksilö ottaa huomioon, mutta kun on useita yksilöitä ryhmässä ja pitäisi revetä moneen suuntaan. Sitten taas kun tilanteet menevät tarpeeksi pitkälle, niin sitten tuntuu että sitä väkeä tarvitaan ympärille. Mutta sitten tuntuu, että sekään ei riitä joskus. Ole hyvä. Jatka vaan Tommi, Itä-Suomen...

Puhuja 2 [00:29:23]: Niin, sen voi sanoa nuorisopsykiatrian näkökulmasta, että tällöisten käytösongelmien ja tällöisten monimutkaisten asioiden selvittelyssä, niin siitähän on jo näyttöä, että tällöinen multimodaalinen hoito hienosti sanottuna, eli käytännössä just tuo että kutsutaan eri toimijoita saman pöydän ääreen ja sovitaan yhteisiä pelisääntöjä ja sitten ikään kuin kaikki soutavat samaan suuntaan, eikä silleen että joku soutaa ja toinen huopaa, niin se on kuitenkin toimiva ratkaisu. Siihen on hyvä pyrkiä, vaikka se ei ihan helposti onnistukaan.

Haastattelija 1 [00:29:56]: Tutkimuksessa on näyttöä tästä, että tämä on tehokasta. Niinkö?

Puhuja 2 [00:30:01]: Kyllä.

Haastattelija 1 [00:30:02]: Joo. Jos tehdään yhdessä suunnitelma ja toimitaan samaan suuntaan, niin se auttaa käytösongelmiin.

Puhuja 2 [00:30:11]: Juuri näin.

Puhuja 1 [00:30:10]: Toihan on silleen kiinnostava, että sitten koulututkimuksen puolella on esimerkiksi näyttöä siitä, että oppilaiden merkittävien koulukokemusten osalta se käännteentekevä asia on itse asiassa se, että miten sellaisia haastavia tilanteita ratkaistaan heidän kokemanaan. Siinä näyttäytyy myöskin sellaisella tavalla, että mikäli ensinnäkin lapsi ja nuori pääsee osalliseksi tilanteen ratkaisemiseen ja huomioidaan lapsen elämäntilanteen ja koulun käynnin kokonaisuus ja sitten käytetään osallistavia ja aktivoivia ongelmanratkaisustrategioita, niin vaikka se itse ongelma ei välttämättä sinänsä ratkeaisi täydellisesti, niin se saattaa olla lapsen ja nuoren koulupolun merkittävin positiivinen koulukokemus. Kiinnostavalla tavalla samanaikaisesti pedagogisesti haastavat sosiaaliset ongelmatilanteet ja niiden ratkaisut näyttävät myöskin opettajien työhyvinvoinnin

näkökulmasta aivan keskeisiltä. Eli niissä tavallaan rakentuu myöskin opettajien näkökulmasta sitä plussaa tai miinusta työhyvinvoinnille.

Haastattelija 1 [00:31:34]: Eli tarkoitatko niin, että jos pystytään ratkaisemaan sellaisia ikään kuin tässä ryhmässä olevia asioita ja sellaisilla ratkaisuilla jotka itse asiassa vievät eteenpäin, niin se edistää vähän kaikkien osapuolten hyvinvointia?

Puhuja 1 [00:31:48]: Joo. Ja aina ei välttämättä se tilanne edes ratkea täydellisesti, mutta se että yritetään ratkaista niitä tilanteita sellaisella tavalla, että se lapsi ja nuori kokee että hän tulee kuulluksi ja tämä tilanne otetaan vakavasti ja siihen paneudutaan ja käytetään ikään kuin monenlaisia resursseja, niin sekin voi olla hyvin kannatteleva kokemus.

Haastattelija 1 [00:32:20]: Joo. Tommi, ole hyvä.

Puhuja 2 [00:32:17]: Tämä on mielestäni hirveän mielenkiintoinen juttu ja kannustava, koska jos ajatellaan psykoterapiatutkimusta, niin sielläkin tulee esille se, että se kohtaaminen ja kuulluksi tuleminen ovat hirveän tärkeitä asioita. Ne auttavat moneen asiaan. Eivät ne välttämättä auta juuri siihen mihin me pyritään, mutta joskus pitää olla tyytyväinen siihen, että ne auttavat johonkin. Ja ihan se, että kun kerran tuli hyvä kokemus, että vaikka tämä ongelma ei ratkea, niin ehkä ensi kerralla sitten on enemmän luottamusta lähteä siihen kohtaamiseen ja joku toinen asia sitten ratkeakin.

Haastattelija 1 [00:32:51]: Kumpikaan teistä ei ole tyytynyt pelkkään tutkimukseen, kun olishan sitä voinut julkaista tutkimuspapereita ja sitten sanoa, että olen tämän alan asiantuntija, mutta että kumpikin te puhutte paljon tässä ratkaisujen hakemisesta ja sellaisesta konkreettisesta. Mä mietin Kirsi, että tää on ollut paljon tässä meidän Schoolwell-hankeessa myös puheena ja ollaan pistetty aika monta eri tutkimusalaa yhteen ja sitten vahvasti yritetään tehdä myös käytäntöön liittyvää työtä, niin mitä tämä sussa herättää.

Puhuja 3 [00:33:28]: Niin. Mä ajattelen ihan sen tutkimustiedonkin logiikan näkökulmasta, että jos teoria ei toimi, niin harvemmin on todellisuudessa vika. Eli siitä näkökulmasta tavallaan se mikä toimii on valtavan hyvä peili meille tutkijoille. Ja mehän ollaan silleen... Kun me olemme tämän alueen, tai tällaisten ilmiöiden äärellä, niin silloinhan me ollaan sillä tavoin mahtavalla maaperällä, että se miten asiat ovat, niin on eri asia kuin että miten ne voisivat, tai miten niiden pitäisi olla. Ja meillä on mahdollisuus, kun on kyse ihmisistä ja ihmisyhteisöistä, niin rakentaa uudenlaisia tapoja tehdä ja olla. Tämä avaa tietyllä tavalla mahdollisuuden rakentaa uudenlaisia maailmoja tutkimusperustaisesti, ikään kuin siihen parhaaseen oletukseen, tutkittuun tietoon perustuen, että miten ne asiat voisivat olla. Me

voidaan tehdä myöskin kokeilua ja katsoa, että onko niiden vaikuttavuus sellaista, kuin mitä me toivotaan sillä saavutettavan.

Haastattelija 1 [00:34:59]: Okei. Sitten me mennään ratkaisukysymyksiin. Ymmärrän, että kun me esitetään ratkaisuja, niin me ollaan täällä studiossa irrallaan niistä yhteisöistä, mistä me puhutaan. On hyvä varoa tavallaan sellaista tilannetta, että me tultais neuvomaan, että teidän pitää tehdä tätä ja teillä näin. Koska ihmiset jotka työskentelevät pellolla, tuntevat peltonsa. Ja me tullaan pientareelle ja kysytään, että voisiko tästä asiasta, tästä työkalusta olla teille apua. Mutta siitä huolimatta esitän nyt tällaisen ratkaisukysymyksen teille, joka meillä liittyy tähän aiheeseen, koska me ollaan kerätty näitä kysymyksiä kouluilta ja sitten muodostettu niistä kysymykset. Meiltä pyydetään tällaista keskeistä tutkimukseen perustuvaa ratkaisua. Miten lasten ja nuorten diagnoosit ja lisääntynyt tuen tarve tulisi huomioida parhaalla mahdollisella tavalla kouluissa? Jos te saisitte jonkun asian sanoa, niin mikä olisi päällimmäinen asia mikä ainakin tehtäisiin? Mikä olisi sellainen, mistä lähtisitte liikkeelle? Tommi, aloitapas sinä.

Puhuja 2 [00:36:19]: No joo, mä puhun tästä loppupäästä silloin, kun ongelmia on. Kirsi ja Tiina ovat puhuneet jo niin kauan niistä alkupäästä ja puhuvat varmaan vielä tiivistelmän kohta. Mutta tämä hoitojärjestelmä, sitten kun ongelmia tulee, niin olisi hyvä että voisi päästä heti, välittömästi ja helposti jonkinlaiseen hoitoon. Esimerkiksi vaikka koulupsyykkarit tai kuraattorit, kuka vaan, niin että olisi tarpeeksi resursseja ja aikaa, että voisi heti puuttua. Sillä voisi ratketa suurin osa näitä ongelmia. Ja sitten jos ei ratkea, niin sitten perusterveydenhuollossa sellainen resurssi, että voidaan hoitaa lievät ja keskivaikeat ongelmat. Ja sitten voi ne hankalammat jäädä erikoissairaanhoidon. Ja ikään kuin, että ihmiset suurin piirtein tietäisivät, että miten tämä systeemi toimii. Ja samaan hengenvetoon sitten vielä se mitä Tiina sanoi, että mieluiten kuitenkin niin, että se ihminen joka ottaa kopiin asiasta, niin voisi hoitaa sen mahdollisuuksien mukaan mahdollisimman pitkälle sen asian. Ei niin, että käy kaikki portaat läpi. Mielestäni tämä ratkaisee paljon ongelmia. Kuten äsken puhuttiin, niin tämä nykyinen systeemimme, ikään kuin aliresursointi syö resursseja. Tietysti tilanteen korjaaminen vaatii resursseja enemmän, kuin hyvän systeemin ylläpitäminen. Mutta kyllä me nyt olemme tällä hetkellä korjauskohdassa.

Haastattelija 1 [00:37:45]: Korjausliike. Siis nopea apu ja lähellä arkea.

Puhuja 2 [00:37:52]: Juuri näin. Ja helppo pääsy ja että kaikki ymmärtävät, miten siihen pääsee.

Haastattelija 1 [00:37:59]: Joo. Ja sitten vielä aika pysyvät toimijat, eli ne eivät vaihdu koko ajan.

Puhuja 2 [00:38:04]: Siinä on pieni ristiriita, mutta kun joulupukillekin saa kirjoittaa mitä vaan, niin podcastissakin varmaan saa sanoa mitä vaan, niin tällöinen peruseriaate kuitenkin.

Haastattelija 1 [00:38:14]: Tämä kuulostaa toisaalta ihan mahdolliselta. Tiina, sama juttu. Lyhyesti, mitä ratkaisuja?

Puhuja 1 [00:38:25]: No, mä ajattelen että tossa Tommilla oli todella viisasta puhetta. Mä myös jotenkin ajattelen, että me tarvitaan sitten vielä, jos saa sinne päättäjille päin, niin tavallaan että luotaisiin sellaisia päätöksentekoprosesseja jotka lähtevät siitä liikkeelle, että meillä on ymmärrys niistä ilmiöistä, niistä haasteista joita siellä arjessa on. Tullaan aidosti tietoisiksi niistä tavallaan hiljaisistakin signaaleista, jotka liittyvät lapsiin, nuoriin, perheisiin, erilaisiin sosiaalisiin ilmiöihin jotka ovat läsnä. Mä puhuin tuossa paljon noista perheiden tilanteista ja meillä on todella paljon tutkimusta niistä. Me pystytään nimeämään näitä kuormittavia tilanteita. Meillä on menetelmiä, joilla me pystyttäisiin aktivoimaan niitä suojaavia prosesseja siihen lapsen ympärille. Mutta tämän lisäksi, kun mä kirjoitan nyt kanssa sinne joulupukille, niin mä toivon että meidän päättäjät ymmärtäisivät myös sen, että tavallaan paikallisilla yhteisöillä on merkitystä ja roolia. Tavallaan palvelujärjestelmän toimivuus on yksi asia, mutta miten me voidaan sitten esimerkiksi vapaa-ajan toimijat saada mukaan tähän hommaan. Meillä on näyttöä siitä, että tällöinen yhteisöllinen vapaa-aika on todella merkityksellinen nuorille, joilla on jo alkavia mielenterveysongelmia. Että tavallaan ei katsota vain tätä palvelujärjestelmää, vaan katsotaan sitä koko yhteisöä ja miten me voidaan saada sieltä ne kaikki resurssit tukemaan sitä hyvää kehitystä.

Haastattelija 1 [00:40:03]: Eli sun mielestäsi yhteisöjen nykyisessä... Jos me katsottaisiin yhteisöjä eri tavalla, suojaavien prosessien näkökulmasta, niin siinä olisi sellaista käyttämätöntä potentiaalia, mitä voisi hyödyntää.

Puhuja 1 [00:40:15]: Ehdottomasti. Järjestökentällä meidän pitää koordinoita sitä ja pystyä kutsumaan sieltä niitä oikeita toimijoita lasten elämään mukaan. Siellä on todella paljon sellaista potentiaalia, joka on... Pidetään mielessäsi, että mitkä ovat hyvän kehityksen perusedellytykset. Mielekkäs vapaa-aika, onnistumisen kokemukset. Tämän tyyppiset asiat. Varsinkin niille lapselle, joiden perheessä on hankalaa näillä muilla ympäristöillä on erityisen tärkeä rooli. Ne pystyvät kannattelemaan silloin, kun perheessä on pysyvää tai sitten ohimenevää kuormaa.

Haastattelija 1 [00:40:54]: Kiitos. Meidän podcast alkaa lähenemään loppua, mutta Kirsi, mitä ajatuksia tähän.

Puhuja 3 [00:41:03]: Joo. Mä oikeastaan kovasti olen miettinyt Tommin ja Tiinan puheenvuoroja ja tämän keskustelun pohjalta sitä, että yhä vahvempana rupeaa näyttäytymään tavallaan se ajatus siitä, että oleellista on tunnistaa ensinnäkin minkälaisia resursseja meillä on käytössä ja sitten käyttää niitä resursseja. Niitä kaikkia resursseja. Ja toisiaan täydentäen, viisaasti, sellaisella tavalla että jos sä oot erinomainen putkimies, sun asiantuntijuus on siellä, niin silloin sä et ole se henkilö, joka maalaa sen talon, koska sun asiantuntijuus ei ole siellä. Tästä näkökulmasta mä mietin esimerkiksi sitä, että opettajien asiantuntijuus on ensisijaisesti pedagogista. He voivat pyrkiä rakentamaan niitä luokahuoneen vuorovaikutus- ja opetus-opiskelu-oppimisprosesseja sellaisella tavalla, josta me tiedetään, että sillä on vahva yhteys paitsi sen oppimisen etenemiseen, jonka on havaittu olevan yhteydessä myöskin siihen, että miten hyvin oppilaat voivat. Ja toisaalta se hyvinvointi takaisinsyöttää sinne oppimisen suuntaan. Me tiedetään esimerkiksi se, että sellaiset opetusmenetelmät jotka ovat aktivoivia, ne ovat osallistavia, siinä harjoitellaan tavoitteenasettelua, yhteistä ongelmanratkaisua, tehtävän analyysiä, arvioidaan sitä mitä ollaan opittu, niin ovat itse asiassa yhteydessä paitsi siihen parempiin oppimistuloksiin, niin sitten myöskin siihen hyvinvoinnin kokemukseen. Tai se, että päästään harjoittelemaan keskittymistä ja rauhoittumista. Sehän on taito. Sillä näyttää olevan tiettyjä etuja sekä oppimisen, että hyvinvoinnin, tai itse asiassa pahoinvoinnin puskuroinnin näkökulmasta. Mutta jotta me saataisiin tavallaan tämä meidän bändi soimaan, niin se just edellyttäisi sitä, että meidän täytyisi aina kun me kohdataan tällöisiä ongelmia tai pyritään ennaltaehkäisemään niitä, niin miettiä sitä silleen systeemisesti, monialaisesti, että mitä lapsi voi tehdä. Mitä sen vertaiset voivat tehdä? Mitä opettaja voi tehdä? Mitä koulupsykologi voi tehdä? Mitä vanhemmat voivat tehdä? Mitä muut ammattilaiset koulun sisällä ja sen ulkopuolella voivat tehdä? Mutta se kysymys siitä, että kaikki tekevät jotakin, mutta tekevät sitä oman osaamisensa erikoisaluetta, sellaisella tavalla, että se on sen lapsen parhaaksi ja täydentää toisiaan. Tämä edellyttää sitä, mistä te molemmat olette puhuneet, että täytyy sopia. Täytyy neuvotella. Täytyy katsoa sitä, että mitä mä voin tuoda tähän. Mutta että kaikkien täytyy jotain tehdä. Nyt meillä on vähän ehkä semmoinen... Kuulen tämän sellaisella tavalla, että kovasti tapahtuu, mutta se on vähän rinnakkaisleikkiä, sen sijaan että se olisi yhdessä tekemistä tavoitteellisesti.

Haastattelija 1 [00:44:35]: Itse asiassa minun tekee mieli päättää tämä podcast näihin sanoihin. On tosi hienoa, että ollaan saatu olla teidän kanssa täällä studiossa ja kuultu teidän ajatuksia. Nyt on aika kiittää. Kiitetään Tiinaa ja Tommia. Hienoa, että pääsitte. Kiitetään kouluja taas kysymyksistä. Tuhannet kiitokset niistä. Schoolwell-hankeeseen voi tutustua lisää osoitteessa Helsinki.fi/Schoolwell. Ja nyt me sanomme heippa. Kiitoksia. Moi, moi.

Puhuja 1 [00:45:13]: Kiitos, moi.

Puhuja 3 [00:45:14]: Moikka.

Puhuja 2 [00:45:18]: Kiitos, hei.

[äänite päättyy]